

Een curriculumperspectief voor het funderend onderwijs

In de kolommen TEO ontwikkelde zich in de laatste nummers een boeiend gesprek over de didactiek van economisch burgerschap. Graag wil ik daar in dit nummer een steentje aan bijdragen vanuit het perspectief van het curriculum.

In dit artikel ga ik allereerst in op een aantal misconcepties rond burgerschap, de wet en curriculum.nu die in de recente stukken zijn geslopen. Vervolgens wil ik iets zeggen over de ontwikkeling in met name de bovenbouw vo en over mogelijke implicaties voor het economie-onderwijs.

Vuilnismannen en bankiers

Elk jaar verschijnt in februari, de Maand van de Filosofie, een essay. Afhankelijk van de moeilijkheidsgraad las ik dat met mijn vierdeklassers havo of vwo. In 2016 hadden de havisten geluk: het boekje 'Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers' van Jesse Frederik en de toen nog amper bekende Rutger Bregman leek het meest op hun leest geschoeid. En dus lazen we met de hele groep, heel geconcentreerd, hun soms hilarische betoog over economen

die niets van filosofie begrijpen en filosofen die de economie niet snappen. Een feestje was het: alle leerlingen vonden het boeiend, ook die enkeling die geen M-profiel had. Ze konden er fier op zijn een heel boek van 100 bladzijden gelezen te hebben. Maar, zo rees meer dan eens de vraag, waarom leren we dit soort dingen eigenlijk niet bij economie?

Wetgeving

In hun kritische bespreking van burgerschapsonderwijs in het mbo maken Ward van der Meiden en Daan van Riet een directe koppeling tussen de wettelijke kwalificatie-eisen voor burgerschap in het mbo (uit 2010) met de leerplanvoorstellen van curriculum.nu (uit 2019), en beoordelen zij beide als uiting van neoliberal beleid.

Over die kwalificatie valt te twisten, maar belangrijk is dat de regelgeving voor het mbo en curriculum.nu niet direct met elkaar in verband staan. De leerplanvoorstellen voor burgerschap zijn parallel ontwikkeld aan een ander wetgevend traject: de verduidelijking van de burgerschapsopdracht in het po en vo. Het ligt in de lijn der verwachting dat wet en voorstel invloed zullen hebben op de wetgeving voor en de onderwijspraktijk in het mbo – dat zie je her en der in methoden ook al gebeuren. Hoe belangrijk die

ontwikkelingen in het mbo ook zijn, ik richt me hier vooral op het funderend onderwijs, waarvoor sinds augustus 2021 een nieuwe wet van kracht is.

Inclusief het amendement (c), dat de Tweede Kamer daar op een laat moment nog inschreef, luidt die wet: het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:

- Het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school.
- Het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving.
- Het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid en ook de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.

En daaraan toegevoegd: het bevoegd gezag draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden, creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de genoemde verschillen.

Geen breed gevoerd debat

Over de wenselijkheid en de werkzaamheid van deze nieuwe wet was en is debat, al is dat niet heel breed gevoerd. Zij is sinds begin dit schooljaar van kracht en scholen in po en vo hebben zich daarmee tot de wet en tot het nieuwe inspectiekader te verhouden. Dat moeten ze ook omdat het coalitieakkoord van januari 2021 vrij uitgesproken is in de wens om de wet te handhaven.

Tegelijk is het een open vraag of de wet scholen inderdaad de duidelijkheid biedt die aan de oude versie gemist werd. Zo is er, anders dan gepland, nog steeds geen bijpassend formeel curriculum. Wel heeft SLO – bij wijze van ‘noodverband’ – een handreiking ontwikkeld waarmee een school de nieuwe burgerschapsopdracht zelf verder vorm kan geven op basis van de huidige kerndoelen en eindtermen.

Adviezen

Voor burgerschap is in verband met curriculum.nu in 2018-2019 een afzonderlijk leerplanvoorstel ontwikkeld, naast dat van de gecombineerde mens- en maatschappijvakken (MM), waar aan de economische vakken een plek was toebedeeld. Dat curriculumvoorstel gaat, anders dan in de kolommen van TEO gesuggereerd, wel over waarden en waardencommunicatie, maar legt geen expliciete normen op.

Het moet immers geschikt zijn voor alle scholen in Nederland, die er in verband met de vrijheid van richting en inrichting verschillende burgerschapsopvattingen op na mogen houden. Mede daarom gaat het voorstel voor een belangrijk deel over kennis, over mogelijk conflicterende waarden, belangen en opvattingen en heel veel ook over vaardigheden als kritisch denken, empathie en ethisch redeneren.

‘Het is al met al nog even afwachten hoe de bal gaat rollen voor de onderbouw vo.’

Het verantwoordelijke ontwikkelteam Burgerschap beval aan dit alles niet als een nieuw vak een plek te geven, maar als gezamenlijke verantwoordelijkheid in de school en dus ook als integraal deel van het (school)curriculum te blijven zien.

Dat zou wat moeten betekenen, zeker voor de sterk met burgerschap verweven MM-vakken, maar tot dusverre werd niet duidelijk wat dat precies zou zijn. Door politieke onenigheid en de val van het kabinet is de besluitvorming rond de geplande actualisatie van het curriculum sinds 2020 namelijk stilgevallen.

Stukjes van de puzzel

Dit kalenderjaar al start echter een eerste tranche aan vakken met de vernieuwing van hun examenprogramma's. Naast Nederlands, moderne vreemde talen en rekenen-wiskunde, betreft dat ook mens en natuur in het vmbo en het schoolexamenvak maatschappijleer.

Dat laatste vak is, met Nederlands en Engels, het enige dat leerlingen in de bovenbouw vo allemaal volgen en biedt zich aan als een vanzelfsprekende drager van burgerschap in de bovenbouw. Maatschappijleer zal een belangrijk deel van de burgerschapsopdracht in de bovenbouw vo gaan vormgeven. Maar ook aan vakvernieuwingscommissies van andere vakken zal worden gevraagd stukjes van de puzzel te leggen.

Onder andere op basis van de adviezen van de wetenschappelijke curriculumcommissie zijn de omvangrijke voorstellen voor burgerschap in een eerste stap nog eens tegen het licht gehouden. De mondiale thema's duurzaamheid, globalisering, technologie en gezondheid zijn uit de beschreven kern van burgerschap gehaald.

Het zijn belangrijke inhoudelijke thema's die wel aanknopingspunten bieden voor burgerschapsvorming en kritisch denken, maar hebben een meer organische plek bij vakken in de leergebieden mens en maatschappij en mens en natuur, waaronder dus ook de economische vakken.

In een volgende stap zijn de resterende bouwstenen voor burgerschap geanalyseerd en met behulp van de betreffende vakexperts verkaveld over alle verschillende examenvakken in het vo. Voor de economische vakken resulteert dat in onderzoek 'hoe burgerschapsaspecten explicieter aandacht kunnen krijgen

in de examenprogramma's van economie en bedrijfs-economie'. Het gaat bijvoorbeeld om:

- waarden en belangen die een rol spelen bij het economisch handelen van mensen, overheden en (media)bedrijven
- de spanning tussen het individu en het collectief, tussen welvaart en welzijn, tussen economische groei en duurzaamheid
- de identiteit van de leerling als burger, (toekomstig) werknemer, ondernemer en consument; de belangen, waarden en idealen die daarbij in het geding zijn
- vragen rond rechtvaardigheid (ruilrechtvaardigheid, distributieve rechtvaardigheid) en rond solidariteit, inclusief de institutionele verschijningsvormen ervan.

Vakvernieuwing

Mogelijk volgend jaar al, misschien in 2024, zullen vakvernieuwingscommissies voor de economische vakken worden ingeroepen. Daarnaast lijkt het kabinet aan de ene kant van plan om de actualisatie van de kerndoelen voor po en de onderbouw vo weer een stap vooruit te brengen. Aan de andere kant legt ze in het coalitieakkoord een uitgesproken nadruk op de versterking van de zogenoemde basisvaardigheden – waar naast rekenen en taal nu ook burgerschap onder valt.

Het is al met al nog even afwachten hoe de bal gaat rollen voor de onderbouw vo. Als er echter vernieuwingen zijn in de bovenbouw – en die komen er aan – dan heeft dat misschien ook wel automatisch gevolgen voor de onderbouw.

De adviezen omtrent burgerschap aan de economische vakken hebben tot doel aspecten van dat leergebied in de versnipperde bovenbouw herkenbare ankerpunten te geven. Het zijn daarmee handreikingen om te onderzoeken, of en in welke mate aspecten van burgerschap een plek kunnen krijgen in de vakcon-

cepten van algemene economie en bedrijfseconomie in havo en vwo en van het gecombineerde vak in de bovenbouw van het vmbo.

Daarover gaan alleen de vakvernieuwingscommissies die te zijner tijd dat werk gaan doen, in samenspraak met economiedocenten, lerarenopleiders en vakwetenschappers. Evengoed werpen die adviezen een aantal belangrijke inhoudelijke kwesties en vragen op. Het is goed die te signaleren en het gesprek daarover, onder andere in dit blad, op tijd te beginnen of voort te zetten.

Kritisch-evaluatief leren denken

Onderdeel van het curriculumvoorstel burgerschap is onder andere het thema digitaal burgerschap. In samenhang met het andere nieuwe leergebied digitale geletterdheid reikt dat potentieel interessante nieuwe concepten aan voor het economieonderwijs. Die zouden zelfs aanleiding kunnen zijn voor het ontwikkelen van nieuwe economische contexten waarin die concepten kunnen worden toegepast.

Voor het inpassen van zulke actuele concepten en contexten in de examenprogramma's zijn mogelijk goede argumenten. Maar waar iets bij komt, moet ook iets af. De totale ruimte voor de economische vakken in de bovenbouw verandert namelijk niet.

Het belangrijkste deel van de adviezen stelt niet zozeer nieuwe inhoud voor, maar vraagt leerlingen meer ethisch-beschouwend, politiek en persoonlijk naar het economische te kijken: verdelingsvraagstukken, belangenconflicten, waarden, idealen, enzovoort. Dat is natuurlijk allerm minst nieuw in de discussie rond goed economie-onderwijs. En dat is ook niet links of rechts of noodzakelijk politiserend, maar een uitnodiging tot kritisch-evaluatief denken over economische praktijken, modellen en theorieën.

De belangrijke vraag die weldra op tafel ligt, is of die meer beschouwende of vormende aspecten van economie-onderwijs in de kern van het vak, of toch weer

‘Vanuit digitaal burgerschap komt de suggestie om, in verband met de economische vakken, kwesties rond technologie en innovatie aan te snijden.’

in de keuzedelen van het examenprogramma een plek gaan krijgen. En hoe de antwoorden daarop ook uit mogen vallen, praktijken van (centrale) toetsing hebben invloed op wat er van mooie plannen in de klassenpraktijk gerealiseerd wordt.

Digitaal burgerschap

Ook de eerder benoemde mondiale thema's dienen zich voor de economische vakken aan als potentiële contexten om met leerlingen over rechten, verantwoordelijkheden, waarden en belangen te debatteren. Vanuit digitaal burgerschap komt de suggestie om, in verband met de economische vakken, kwesties rond technologie en innovatie aan te snijden.

Burgerschap draagt duurzaamheid als thema of als context aan. Globalisering is al een intrinsiek economisch concept en gezondheid kan dat worden. Niet alleen de jongste pandemie leert ons immers dat gezondheid en gezondheidszorg belangrijke en dus met strijd omgeven economische factoren zijn.

Net als bij andere potentiële toevoegingen rijst rond deze en andere prangende thema's de vraag of en hoe ze in te passen zijn in een leerbaar en docerbaar examenprogramma dat recht doet aan leerlingen op verschillende schoolsoorten en tegelijk aansluit op de tradities en vakconcepten van de economische vakken. Er moet al met al nog flink worden gewikt en gewo-

gen. Door de aanstaande commissies, door alle betrokkenen die hen straks en in aanloop daarheen inhoudelijk moeten voeden, en, wie weet, ook nog eens door de leerlingen in de klas.

Over ambities en samenleven

Van Economie I in het vwo herinner ik me in de eerste plaats de sfeer: leuke leraar, rumoerig, maar ook hardwerkend en gezellig cluster. Veel wikken en wegen was er toen nog niet bij. Goed, je had monetaristen en keynesianen, en wat die wilden leidde tot ander beleid en dus een ander rekensommetje.

Want dat was wat economie tot op de laatste dag van het examen in 1989 vooral was: niet al te moeilijk rekenwerk binnen een gegeven set modellen. Over die modellen zelf, de aannames die daarachter schuil gingen, het mensbeeld dat ze feitelijk in zich dragen, ging het ook vroeger op het vwo dus niet.

En zo leerde ik pas ruim na m'n studie dat Adam Smith geen liberale individualist was, en de 'onzichtbare hand' helemaal niet over het marktmechanisme of over prijs, maar over ambities en over ons samenleven gaat. En inderdaad, waarom leren we dit soort dingen niet bij economie?

Kijk ook op:

<https://www.slo.nl/vakportalen/vakportaal-burgerschap/handreiking-burgerschap-bouwstenen/>
https://www.slo.nl/publish/pages/14039/leergebied-overstijgende-themas-in-curriculum_nu.pdf

Alderik Visser is curriculumontwikkelaar bij SLO en houdt zich onder andere bezig met burgerschap.

Marc den Elzen, curriculumontwikkelaar economische vakken, las mee.

